

Motion till riksdagen

1987/88:Jo284

av Lars Werner m. fl. (vpk)

om livsmedelspolitiken

Mot.
1987/88
Jo284–289

I Sverige bestäms jordbruksproduktionens inriktning och omfattning av marknaden och dess lönsamhetsvillkor. Detta gäller trots att jordbruksnäringen är en av de mest detaljreglerade områdena inom svensk ekonomi. Jordbrukspolitikens olika delmål har formulerats under lång tid. 1947 års jordbrukspolitiska beslut uttryckte för första gången en samlad syn på produktion, inkomst och effektivitet. Intresseförskjutningar i debatten och ändrad struktur inom näringen har medfört att målen har haft sinsemellan olika tyngd över tiden. Det är vidare knappast någon överdrift att påstå att målen och det politiska handlandet mer har varit en spegling av aktuella förhållanden – och strävan att lösa uppkommande delproblem – än en önskan att driva förändringar i riktning mot en sammanhållen nationell politik. Miljöfrågornas ökade betydelse kom t. ex. till uttryck i 1985 års livsmedelspolitiska beslut.

Jordbrukspolitiken måste vidgas till en allmän livsmedelspolitik som också omfattar förädling, distribution och konsumentinflytande. Livsmedelspolitiken skall ange inriktning på resurshushållning, markanvändning och miljökrav.

Odlingens inriktning och omfattning

Historisk erfarenhet visar var det är omöjligt att driva jordbruk med hänsyn till klimat och jordmån. En grundläggande princip är att all åkermark skall brukas. Förutsättningarna är mycket skilda i olika delar av landet, men variationsmöjligheterna är också stora. Jordbruk i alla delar av landet motiveras bl. a. av dess stora regionalpolitiska betydelse. Att lägga ner jordbruket i en bygd betyder att lägga ner själva bygden. Om hela Sverige skall leva, som det heter i en aktuell kampanj, är det nödvändigt att bevara ett levande jordbruk i hela landet. Beredskapsskal måste också beaktas. Vid en avspärrning skall vi dels klara totalförsörjningen, dels klara försörjningen i olika delområden. Även andra skäl talar för att de olika regionerna blir så självförsörjande som möjligt. En okontrollerad centralisering innebär att råvaror och färdiga produkter i växande grad transporteras kors och tvärs över landet. En spridd produktion medför också färskare livsmedel av bättre kvalitet.

Jordbruket kan med fördel ses i kombination med andra sysselsättningar. Sambandet med skogsbruket är naturligt och traditionellt i många delar av landet. Frukt- och trädgårdsodling, bärodling/plockning, biodling, jakt, svampodling/plockning, diverse hantverk, turism och fiske kan ses som

delar av en allsidig verksamhet för att upprätthålla jordbruket också i områden med lägre produktivitet.

En stor och växande del av produktionen av fläsk, broiler och ägg sker i "djurfabriker", skilda från det egentliga jordbruket. Det finns tendenser att transnationella företag tar över delar av animalieproduktionen och skaffar kontroll över både avel och fodertillförsel. Det finns också anledning att både från etiska och folkhälsosynpunkter vara starkt kritiska till formerna för denna fristående animalieproduktion. Det sammanhänger bl. a. med användningen av s. k. kemoterapeutiska medel i uppfödningen. Vpk anser att nya "djurfabriker" inte skall få uppföras och de befintliga ej byggas ut. De bör i stället på sikt avvecklas och produktionen knyts till jordbruket i decentraliserade, måttligt stora anläggningar.

Dagens ofta ensidiga odling utarmar jorden och gynnar angrepp av skadegörare. Bekämpningen formas ofta till ett slags kemiskt krig mot naturen. En allsidig växtföljd, anpassad efter regionala förhållanden, minskar därmed förekomsten av ogräs, skadedjur och växtsjukdomar. En avveckling av kemikalieanvändningen kan – åtminstone i inledningsskedet – leda till lägre avkastning av vissa grödor, men är också önskvärd.

Ekologiska hänsynstaganden och risken för resistensbildning är skäl att söka andra vägar än kemikalieanvändning. Så länge bekämpningsmedel används behöver vi en förstärkt produktkontroll. En ökad satsning på resistensförädling är också nödvändig. Sambandet mellan kemi- och förädlingsintressen har medfört att forskning i vissa fall kommit att inriktas på att ge växter motståndskraft mot kemikalier som används som bekämpningsmedel – inte att i första hand göra dem resistenta mot sjukdomar och skadedjur.

Arbetet med att halvera användningen av bekämpningsmedel har inletts. Det är ett viktigt delmål som vpk gärna ställer sig bakom. Däremot är det oacceptabelt att halva sänkningen, dvs. 25 % av den nuvarande, beräknas ske genom övergång till s. k. lågdosmedel. Att nya bekämpningsmedel verkar vid lägre koncentrationer än de äldre är skäligen ointressant. Utgångspunkten för halveringen bör i stället vara att minska den behandlade arealen. Viare föreslår vpk att säkerhetszoner upprättas vid besprutning som gränsar till mark med annan användning än åkerbruk.

Stöd till alternativ odling

Det som i debatten kallas alternativ odling är knappast något entydigt begrepp, även om det finns grupper av producenter och distributörer som har formulerat regler för sin verksamhet. Det gemensamma är avståndstagandet från gifter och övriga medel i produktionen som försvårar ett jordbruk i ekologisk balans. Alternativodlingen bör gynnas och få samhällets stöd för att utveckla och sprida metoder, kunskaper och erfarenhet. Konsumenterna frågar efter giftfritt odlade produkter i allt större utsträckning. Samhället bör stimulera detta ytterligare. Odlare som önskar övergå till alternativ odling bör få ett omställningsstöd under förslagsvis tre år. Trädersättningen är till nackdel för redan etablerade alternativodlare eftersom de ofta har träda eller grön gödslingsvall. Alternativodlare bidrar inte till

spannmålsöverskottet och bör få ersättning för all trädesareal. Enligt liknande resonemang kan förmålningsavgiften på alternativt odlad brödsäd avskaffas, liksom slaktdjursavgiften för alternativuppfödda djur.

Mot. 1987/88
Jo284

Överskottsproblem

Spannmålsöverskottet är det dominerande problemet inom svenskt jordbruk. Men vårt överskott kommer inte världens svältande människor till godo. Världshandeln med livsmedel dikteras av samma princip som all annan handel – vinstintresset. Bara de som har råd att betala kan ta del av produktionsöverskottet. Nödvändigt bistånd, hjälpsändningar och övrigt värdefullt arbete av stater, internationella organ och frivilliga krafter ändrar inte på grundläggande orsaker till skillnaderna mellan fattiga och rika länder. Det kan inte heller vår livsmedelspolitik göra. Det är främst genom stora mängder insatsmedel – handelsgödsel, bekämpningsmedel, importerade fodermedel – som överskottet på spannmål och vissa animalier uppstår. Därför innebär ett läge med tyngande överskott ett utmärkt tillfälle att lägga om livsmedelsproduktionen till en mer balanserad produktion.

Bevara det öppna kulturlandskapet

Människan har i alla tider, mer eller mindre, påverkat sin omgivning. Denna påverkan har förändrat landskapets utseende och florans och faunans sammansättning. Människans påverkan har skapat ett nytt ekosystem. Termen kulturlandskap har använts för att beteckna sådana människoskapade landskap.

De enastående omvandling som jord- och skogsbruket genomgått under de senaste decennierna med mekanisering, nya brukningsmetoder och kraftig rationalisering, har inneburit en motsvarande kraftig omstöpning av det svenska kulturlandskapet. Kalhyggestekniken och igenplanteringen av åkrar har givit ett landskap som många anser utarmat och förfulat. Det något äldre kulturlandskapet kännetecknades av stor variation och omväxling. Betesdrift, åker- och skogsbruk skapade ett rikt och mycket estetiskt tilltalande landskap. Mekanisering och övergång till större enheter har inneburit att öppna diken, åkerholmar, stenrösen och alléer har tagits bort. Specialisering har lett till att många jordbruk är kreaturslösa och betesdriften ha därför upphört. I andra fall har högt specialiserade enheter djur i stall såväl sommar som vinter. I båda fallen har betesmarkerna blivit överflödiga, och det naturliga har varit att beskoga dem.

Ett kulturlandskap har ersatt med ett nytt, men betydligt fattigare och mindre estetiskt tilltalande. Många djur och växter hotas av utrotning p. g. a. att deras miljöer försvunnit allt snabbare takt. En fortsatt hävd av åker och betesmarker är en förutsättning för bevarandet av kulturlandskapet och dess naturvärden och variationsrikedom. Djurhållningen bör i större utsträckning vara arealbunden. En betydligt mer omfattande betesdrift med nötkreatur och får är önskvärd. De ekonomiska förutsättningarna för köttproduktion genom betesdrift bör därför stärkas gentemot andra former av köttproduktion. Även andra fördelar skulle kunna uppnås genom

detta. De svenska odlingsförutsättningarna är väl lämpade för produktion av vallfoderväxter. Genom att öka den produktionen för vinterutfodring kan man uppnå följande:

- färre djurfabriker
- minskad proteinimport
- minskat läckage av växtnäringsämnen och minskat gödslingsbehov
- ökad regional spridning av köttproduktionen
- minskat spannmålsöverskott
- stärkande av markens naturliga produktionsförmåga; vallen är en bra gröda i växtföljden.

Bevarandet av det öppna kulturlandskapet måste ske i samklang med produktionen – inte vid sidan av den. Stöd till betesdrift är en nödvändig åtgärd.

Fisket i försörjningen

Fisket har som näring ofta kombinerats med jordbruk. Det gäller inte enbart insjöfisket utan i stor utsträckning även havsfisket. Fisk är en viktig källa för att tillföra kroppen animaliskt protein. Utöver näringsmässiga skäl talar flera andra skäl för att livsmedelspolitiken bör främja en ökad produktion och konsumtion av fisk och fiskprodukter.

Räknat per individ är Sverige världens största importör av fiskprodukter. Det finns därför utrymme för utbyggnad av fiskförädlingen om den görs i samplanering med andra näringar. Fisket bör ges bättre villkor och förutsättningar. Även vattenbruk med odling av olika slag bör utvecklas. En expansion på detta område skulle ge arbete åt många samtidigt som sårbarheten skulle minska. Fisket måste utformas så att långsiktig lönsamhet och fiskevård gynnas och kortsiktiga vinstintressen bekämpas.

Fisket kan spela en större roll i folkhushållet om vi etablerar en statlig fiskepolitik med sikte på att bättre utnyttja vattnens resurser.

Trädgårdsnäringen

60 % av produktionen är koncentrerad till Skåne. Denna obalans kan minskas genom förbättrad information och kunskapsöverföring. Betingelserna för trädgårdsodling kan förbättras genom sambruk av lagerutrymmen och maskinutrustning. Efterfrågan på trädgårdsprodukter ökar. Men trädgårdsnäringen är pressad av importkonkurrens och har en svag ställning organisatoriskt. Gränsskyddet behöver stärkas.

Mat och makt

70 % av livsmedelsproduktionen passerar genom jättegrossisternas (KF, ICA, Dagab-NK-Ährléns) händer. Dessa styr också livsmedelsteknologin och matkvaliteten. Specialisering av arbetet har liksom ensidig produktion medfört en fortgående utarmning av arbetets innehåll och yrkeskunskaper hos livsmedelsarbetarna. Livsmedelsarbetarförbundet går också som enda

svenska fackförbund till offensiv mot storskalighet och försämrad matkvalitet. I ett näringspolitiskt program kräver förbundet decentralisering och ökat inflytande för konsumenterna.

Mot. 1987/88
Jo284

Kraven som borde omfattas av hela arbetarrörelsen gäller en decentraliserad och mindre sårbar produktion och förädlingsindustri med en regional spridning för att slå vakt om självförsörjning, garantera sysselsättning, vidareutveckla och bredda yrkeskunnande och skapa bättre arbetsvillkor i samtliga produktionsled.

Livsmedelsindustrin ägs till cirka en tredjedel av privata svenska kapitalägare. Volvo-Beijerkoncernen dominerar. Ca 12 % ägs av enskilda utländska kapitalägare, där de största världsföretagen på området finns representerade, som holländska Unilever, schweiziska Nestlé, CPC International, Cadbury osv.

Den hårda priskonkurrensen i detaljhandelsledet, dvs. ett hårt tryck på att skära ner kostnaderna, har lett till ett minskat sortiment och specialiserad produktion vid varje enhet. Ett samarbete med verkstadsindustrin har inletts, där maskinleverantörerna nu spelar en avgörande roll för utvecklingen inom livsmedelsindustrin. Det teknologiska kunnandet övergår därmed till maskinindustrin. Härigenom har de ledande i Sverige – Alfa Laval, Tetra Pak, PLM, Volvo-Beijer m. fl. – även en stark ställning internationellt. Den kemiska industrin, som levererar bekämpningsmedel till jordbruket och tillsatser till livsmedelsindustrin, har också ett betydande inflytande.

Eftersom denna bransch domineras starkt av multinationella intressen och maktkoncentration, ökar sårbarheten i det svenska jordbruket och inom livsmedelsproduktionen.

Ett fåtal stora maktgrupper har fört oss in i en snabb utveckling mot högteknologisk produktion, stordrift och specialisering. Utslagning av mindre och medelstora företag sker också i snabb takt. Med hänsyn till beredskap, nationellt oberoende, sysselsättning och regionalpolitik innebär detta en farlig utveckling. Kapitalets makt över maten måste inskränkas. Hela produktionskedjan från råvara, förädling, distribution och till handeln, måste samordnas planmässigt.

Konsumentinflytande

Konsumenterna har i dag väldigt lite inflytande över hur den mat vi alla äger framställs och över prissättningen på varorna. Det finns inte någon stark, organiserad konsumentrörelse. KF ägs visserligen av konsumenterna själva genom ca 1 miljoner medlemmar och sägs representera det starkaste demokratiska inslaget i den svenska livsmedelsförädlingen och distributionen. KF:s inriktning har dock följt de kapitalistiska ägargruppernas utveckling i många avseenden. Dock har KF visat större lyhördhet för satsningar på alternativa och avkemikaliserade varor allteftersom konsumenternas krav har vuxit fram.

I de högindustrialiserade länderna har jordbruket som ekonomisk bas i samhället förlorat i betydelse. Några få procent av befolkningen är direkt sysselsatta i jordbruket som utmärks av hög mekanisering och stor insats av

ofta importerade produktionsmedel.

Mot. 1987/88
Jo284

Det mest påtagliga inflytandet över livsmedelspolitiken har konsumenterna i dag genom den konsumentdelegation som är en av parterna vid jordbruksprisförhandlingarna. Hittills har dock dessa förhandlingar varit hårt bundna av beslut i riksdagen genom de löpande jordbruksavtalen. Dessutom är konsumentdelegationen inte renodlat konsumentinriktad till sin sammansättning. Här finns, förutom representanter för de fackliga organisationerna och riksdagspartierna, representanter för det privata näringslivet i tillverkar-, grossist- och handelsleden. Det har måhända fungerat någorlunda eftersom det endast har varit leden före grossister och handel man förhandlat om och man har därför haft gemensamt intresse av så låga råvaru- och produktpriser som möjligt. Men om man skall vidga livsmedelspolitiken att omfatta också dessa led, kan en konsumentdelegation knappast vara sammansatt på detta vis. Det behövs andra och fler kanaler för konsumentinflytande.

Den offentliga sektorn konsumerar stora mängder livsmedel på daghem, sjukhus, skolor, militärförläggningar osv. Den äger också betydande jordbruksarealer. Vid offentlig upphandling bör villkor ställas så att konsumenternas behov av giftfria och högkvalitativa livsmedel tillgodoses. Härigenom skulle en stimulans ges åt en riktig produktionsinriktning och ett bidrag lämnas till folkhälsan och vettigare konsumtionsmönster.

Livsmedelsarbetarna har i likhet med konsumenterna förlorat möjligheten att i dag kontrollera varornas kvalitet. Samtidigt finns det nu ett mycket starkt engagemang hos enskilda konsumenter, miljörörelsen, vissa producenter/jordbrukare och livsmedelsarbetare. Folkhälsofrågorna har mött ett nytt starkt gensvar hos stora grupper också inom den fackliga rörelsen i övrigt, vid sidan av den vanliga arbetsmiljökampen.

Bristen på konsument- och folkrörelseinflytande hämmar dock det starka engagemanget att få utlopp till att bli en verklig maktfaktor. Det behövs en strategi för detta, typ den som livsmedelsarbetarna kämpar för. Det behövs forskare och forskning som kan påbörja arbetet med en alternativ och mindre sårbar produktion av livsmedel men också en sådan plan för kemikalie- och övrig varuproduktion. Syftet skall vara att öka produkternas kvalitet utifrån konsumenternas behov.

För en ny livsmedelsproduktion med en strategi och helhetssyn även på folkhälsa, miljö och arbetsmiljö, behövs en samverkan mellan facket, forskare, konsumenter och miljörörelse. Därför kan ett första steg vara att ett forskningsinstitut helt oberoende av nuvarande maktgrupper inom livsmedelsindustrin byggs upp.

Ett första steg mot ökat konsumentinflytande över matpengarna är att inrätta konsumentdelegationer inom SPK, Statens Pris- och Kartellnämnd, och använda priskontroll, övervakning och prisstopp i högre utsträckning. Företagen måste då förhandla om sina prishöjningar och konsumenterna kan här få en möjlighet till insyn och påverkan genom en större öppenhet vid sådana förhandlingarna.

Sammansättningen av dessa konsumentdelegationer i SPK bör utredas. Om man utgår från intressegrupperingar kan det vara lämpligt att inrätta en konsumentdelegation vid förhandlingar med insatsvaruleddet och en annan

vid förhandlingar med handel och industri i ledet efter jordbruket och dessas förädlingsindustri.

Med en sådan konstruktion kan konsumentdelegationens sammansättning vid jordbruksprisförhandlingarna behållas. Intressena blir rätt klart utskilda i de olika leden. Livsmedelssubventionerna bör vid fördelningen ingå i jordbruksprisförhandlingarna.

Mot. 1987/88
Jo284

Folkhälsan

Med utgångspunkt från att huvuddelen av all cancer är att hänföra till miljöfaktorer i vid bemärkelse, har det sagts att kosten skulle kunna spela roll vid så stor andel som 60 % av all cancer hos kvinnor och 40 % av all cancer hos män.

Den moderna livsmedelsteknologin har på olika sätt lett till nya kemiska ämnen i kosten. Den kemiska teknologin har medfört genomgripande förändringar i alla led av produktion, lagring, och beredning av vår mat. En oacceptabelt stor del av de kemikalier och gifter som påverkar oss når oss alltså genom livsmedel via rester från skilda stadier i en konstlad hantering. Dessutom kan i födan finnas biologiskt producerade gifter, t. ex. mögelgifter. Vi får nitrat, tungmetaller och asbetsfibrer genom dricksvattnet. Substanser från bekämpningsmedel och konstgödsel kommer till oss genom jordbruket. Konserveringsmedel, färgämnen och konsistensgivare tillförs av livsmedelsindustrin.

Med denna kunskap är det oförsvarligt att vi fortsätter utsätta oss själva och kommande generationer för risker och ohälsa. Det är endast kapitalintressen utanför den vanlige medborgarens kontroll som skördar frukterna av en sådan politik.

Världen och vi

Vår livsmedelspolitik är hela tiden beroende av omvärlden, vilket lett till den form av gränsskydd och reglering vi sedan länge har. Trots överskottet skulle vi inte utan vidare klara försörjningen vid en avspärrning. Vi är nämligen i hög grad beroende av import för att jordbruket i sin nuvarande form skall fungera. En tredjedel av alla insatsmedel i jordbruket importeras, t. ex. maskiner, bränsle, konstgödsel, bekämpningsmedel och foderprotein. Både beträffande konstgödsel och bekämpningsmedel finns det kartelliknande överenskommelser mellan tillverkarna, vilket håller priserna uppe. Det s. k. världsmarknadspriset är ett konstlat pris som styrs av ett fåtal privata storföretag och vissa länder med konstant överskottsproduktion. I dag pågår en kamp mellan västmakterna liksom mellan de transnationella bolagen om herraväldet över tredje världens folk och dess behov av livsmedel, läkemedel, etc. Världssvälten är kolossal, inte minst på grund av de stora bolagens makt över produktionen av primära basbehov och på grund av samma bolags skövling och miljöförstöring av jordarna i tredje världen.

Nästan samtliga länder har ett starkt skyddsnät kring sin jordbruksproduktion. Det är därför missvisande att hävda att vi i avgörande grad skulle få billigare livsmedel om vi lät "världsmarknadspriserna" slå igenom, med

resultat att huvuddelen av det svenska jordbruket skulle slås ut och finnas kvar endast där de bästa jordarna finns. Att satsa på en sådan utveckling vore att bedra oss själva. Om vi drastiskt minskar jordbruksproduktionen och blir beroende av att köpa utifrån, finns det ingen som av den anledningen kommer att sälja billigt till oss.

För att få så bra och billig mat som möjligt bör vi trygga vår egen livsmedelsproduktion och i största utsträckning göra oss oberoende.

Mot. 1987/88
Jo284

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att jordbrukspolitiken måste vidgas till en heltäckande livsmedelspolitik,

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om regional självförsörjning,

3. att riksdagen beslutar att inga nya "djurfabriker" skall uppföras och att de befintliga skall avvecklas,

4. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om avvecklad kemikalieanvändning,

5. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om stöd till alternativ odling,

6. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om jordbrukets överskottsproblem,

7. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om bevarandet av det öppna kulturlandskapet,

8. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en statlig fiskepolitik i syfte att bättre utnyttja vattnens resurser,

9. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om en planmässig samordning av produktionens alla led,

10. att riksdagen beslutar att ett forskningsinstitut inrättas oberoende av nuvarande maktgrupper inom livsmedelsindustrin,

[att riksdagen hos regeringen begär inrättandet av konsument-delegationer inom statens pris- och kartellnämnd,']

11. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om att vid offentlig upphandling till exempelvis barnomsorg, äldreomsorg och sjukvård villkor skall ställas så att konsumenternas behov av giftfria och högkvalitativa livsmedel tillgodoses.

Mot. 1987/88
Jo284

Stockholm i januari 1988

Lars Werner (vpk)

Bertil Måbrink (vpk)

Jörn Svensson (vpk)

Jan Jennehag (vpk)

Nils Berndtson (vpk)

Inga Lantz (vpk)